Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.184
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника
доктору філологічних наук,
професору, завідувачу кафедри
французької філології
Бігун Ользі Альбертівні
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри світової літератури Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка **Гальчук Оксани Василівни**
на дисертацію Федорняк Ярини Григорівни на тему
«Інтерпретація образу Анни Ярославни в сучасній французькій та
українській літературах» подану на здобуття ступеня доктора філософії
(PhD) за спеціальністю 035 Філологія з галузі знань 03 Гуманітарні науки.

1. **Актуальність дослідження**.

Актуальність дисертаційної праці Федорняк Ярини Григорівни зумовлена насамперед потребою нової, методологічно узгодженої інтерпретації образу Анни Ярославни в полі сучасної компаративістики та імагології зокрема. У фокусі опиняється не стільки реконструкція історичної постаті, скільки аналіз способів її художнього конструювання у французькій та українській літературах, де вона функціонує як складний семіотичний вузол значень. Попри зростання інтересу до рецепції середньовічних постатей у сучасній літературі, бракує цілісних студій, які б зіставляли українські й французькі тексти як взаємопов'язані дискурсивні практики. Відтак це дослідження актуалізує новий ракурс – інтерпретацію образу Анни як динамічної моделі культурного перекодування. Це дозволяє розширити теоретичний інструментарій української імагології та окреслити її продуктивні напрями розвитку.

Культурологічна значущість теми визначається тим, що образ Анни Ярославни функціонує на перетині двох культурних традицій і виступає своєрідним «місцем зустрічі» історичної пам'яті та художньої уяви. Через такі інтерпретації відбувається не лише оновлення історичного наративу, а й формування нових способів говорити про спільний європейський культурний простір, у якому Київська Русь постає інтегрованим і значущим чинником. Суспільна та постколоніальна актуальність рецензованого дослідження пов'язана з необхідністю критичного переосмислення усталених наративів, у яких історичні постаті зазнавали ідеологічних трансформацій і привласнень. У цьому контексті образ Анни Ярославни постає як показовий приклад

боротьби інтерпретацій, де література стає простором відновлення власної історико-культурної перспективи. Аналіз сучасних художніх версій цього образу дозволяє виявити стратегії деконструкції імперських схем бачення та утвердження української ідентичності в європейському контексті.

Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах науково-дослідної теми «Лінгвокультурологічний та компаративний аспекти дослідження французької мови та літератури» (державний реєстраційний номер 0117U003397).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації належним чином обґрунтовані і підтверджені переконливою науково виваженою аргументацією. Об'єктом дослідження є такі тексти французької літератури, як «Під небом Новгорода» Режін Дефорж і вперше введені в український літературознавчий простір художні твори «Анна Київська, королева Франції» Жаклін Доксуа, «Маленька снігова принцеса, Анна Київська» Марі-Клод Моншо. І твори українських авторів: «Анна Київська – королева Франції» Валентина Чемериса, «Анна Київська» Барбари Можаровської і оповідання «Анна Ярославна: київська князівна – королева Франції» Івана Малковича. В об'єктиві дослідженні також історичні праці Євгена Луняка «Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел» та Філіппа Делорма «Анна Київська. Дружина Генріха І».

Мета дослідження – здійснити всебічний аналіз та порівняння інтерпретацій образу Анни Ярославни в сучасних французьких та українських літературах з урахуванням імагологічного підходу, зокрема дихотомії «свій/чужий», національних стереотипів та маркерів ідентичності героїні. Також виявити художні механізми конструювання образу героїні через поетикальні засоби (тілесні, портретні, етнографічні), що формують цілісний образ героїні в компаративному аспекті.

З опертям на герменевтичний та імагологічний підходи як основні авторка застосувала у своїй дисертаційній праці порівняльно-типологічні, порівняльно-історичні, контактологічні, антропологічні і аксіологічні підходи, а також дискурсивні і рецептивно-естетичні методи дослідження. Вважаємо їх доцільними і, як свідчать висновки й узагальнення дисертації, ефективними для досягнення поставлених цілей. Прикро, що серед наукових методів дослідження не названий постколоніальний, хоча про це міститься вказівка в опису методологічної основи, а результати його застосування увиразненні в тексті дисертації.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Новизна отриманих результатів наукового дослідження не викликає сумнівів. Це перший комплексний імагологічний аналіз французької та української інтерпретацій образу Анни Ярославни, де його розглянуто як поліфонічний ідентичнісний конструкт, що поєднує історичні, національні, культурні, ціннісні, гендерні та ментальні маркери. Аналіз здійснено на основі

французьких текстів, деякі з яких уперше введені в український науковий обіг. Обґрунтовано закономірності трансформації цього образу як символу українсько-французького міжкультурного діалогу. Уперше визначено спільні і відмінні риси інтерпретаційної моделі самоідентифікації персонажа історичного походження, сформовані в різних національних літературних традиціях та авторську модель аналізу етнографічних елементів образу. У дисертації вперше здійснено деконструкцію імперських наративів у французькому літературному дискурсі, що уможливило висновок про процес русифікації образу Анни Ярославни як форму культурної апропріації.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, із 264 позицій. Загальний обсяг дисертації – 278 сторінок, з яких 232 сторінки основного тексту. У дисертації відсутні порушення академічної доброчесності.

У традиційній структурі, де перший розділ теоретико-методологічний, а решта два – це порівняльний аналіз художніх й історико-наукових українських і французьких творів з образом Анни Ярославни, відбито комплексний підхід до розв'язання поставлених завдань. І насамперед — компаративний вимір трьох структурних елементів цього художнього образу, аналіз яких дає змогу простежити механізми його формування та з'ясувати його семантику. Але, вважаю, що наявність висновків до кожного з розділів як окремого структурного елемента надала б науковій праці більш чіткого викладу.

У Вступі дисертантка переконливо сформулювала актуальність, новизну, мету й завдання. Проте, вважаю, що останнє завдання з досить солідного списку – «*узагальнити результати аналізу та сформулювати висновки щодо специфіки інтерпретації образу Анни Ярославни...*» (с. 19) – це завдання «за замовчуванням», яке не варто зазначити як спеціальне.

У першому розділі «Імагологічна інтерпретація: теоретико-методологічний аспект» дисертантка окреслює теоретико-методологічні основи свого дослідження. Зокрема розглядає питання герменевтики художнього образу (підрозділ 1.1), аналізує опозицію «свій/чужий» як призму інтерпретації (підрозділ 1.2), виявляє роль національних стереотипів у моделюванні ідентичності образу (підрозділ 1.3). Спираючись на напрацювання з герменевтики (Й. Г. Дройзен, Г.Г.Гадамер, П. Рікер), авторка дисертації окреслює різні інтерпретаційні стратегії. Детально аналізує основоположні для імагології праці й окреслює термінологічний апарат імагологічних досліджень. Визначає різні підходи інтерпретації дихотомії «свій/чужий»: культурологічний, соціально-психологічний, антропологічний, психоаналітичний, феноменологічний, імагологічний. Аргументує роль національних стереотипів у моделюванні ідентичності образу Анни Ярославни.

У другому розділі – «Ідентичність Анни Ярославни у французьких та українських творах» – дисертантка зіставляє авторські моделі традиційного образу Анни Ярославни і її постать в історичних наукових джерелах (підрозділ 2.1); виокремлює маркери національної ідентичності образу Анни Ярославни, інтерпретуючи їх основою образу (підрозділ 2.2.); висвітлює таке питання, як

самоідентифікація Анни Ярославни (підрозділ 2.3). Орієнтуючись на основні положення теорії традиційних сюжетів і образів, дисертантка переконливо доводить приналежність образу Анни Ярославни до категорії історичних ТСО, робить огляд його української наукової рецепції. Так само системно дослідниця аналізує французькі й українські наукові джерела, присвячені постаті Анни Ярославни, визначає притаманну російським джерелам тенденцію інтерпретації крізь призму імперських наративів.

Особливо вдалим у другому розділі вважаю підрозділ 2.2. У результаті переконливої аргументації, комплексного порівняння текстів вибудовується чітка модель національної ідентифікації образу Анни Ярославни в досліджуваних творах.

У третьому розділі «Поетикальні особливості інтерпретації образу Анни Ярославни» здійснено комплексний аналіз художніх засобів та інтерпретаційних тактик у створенні образу Анни Ярославни. Дисертантка зосереджується на мікротопосі тілесності (підрозділ 3.1) та на портретних характеристиках героїні як репрезентації духовних і ментальних складників її образу (підрозділ 3.2). Окремо розглядається етнографічний дискурс образу Анни Ярославни (підрозділ 3.3).

У Висновках відображено всі аспекти дослідження, узагальнено спостереження над особливостями авторських інтерпретацій образу Анни Ярославни.

Таким чином, наукове дослідження Я. Г. Федорняк має виважену концепцію, яка постає на основі компаративного аналізу французьких й українських творів про Анну Ярославну. Її рисами є фіксація героїні як суб'єкта досвіду (а отже, історія персоналізується); гендерна переакцентуація; європеїзація наративу, коли Русь інтерпретується частиною Європи, а не її периферією; деконструкція імперських версій історії.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення та результати дослідження пройшли апробацію на чотирьох міжнародних конференціях, одній всеукраїнській конференції та на щорічних звітних наукових конференціях кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Варто відзначити презентабельний список публікацій, у яких були апробовані основні положення дисертації: 5 статей у фахових виданнях, із яких 4 – одноосібні, і 5 тез міжнародних наукових конференцій. Вони повною мірою відображають результати проведеного дослідження, висвітлюють його найвагоміші аспекти.

5. Практичне значення одержаних результатів.

Спостереження, здійснені Я. Г. Федорняк, у перебігу компаративного аналізу французьких і українських версій образу Анни Ярославни, її узагальнення і висновки мають широку перспективу подальшого використання. Це і наукова сфера, зокрема в розвідках з історії світової літератури, компаративістики, культурології. А запропонована модель аналізу художнього образу історичної постаті може слугувати основою для

подальших досліджень його інтерпретації в літературі. Це і сфера викладацька – у курсах із компаративістики й імагології зокрема, з французької та української літератури, при написанні наукових магістерських і бакалаврських робіт. Матеріали дослідження будуть корисними під час створення науково-популярних, культурно-освітніх і музейних проєктів, пов'язаних із постаттю Анни Ярославни та історією Русі й Французького королівства.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації.

Дисертаційна праця Ярини Григорівни Федорняк – актуальна, комплексна і цікава наукова студія. І як дослідження, що порушує численні не висвітлені раніше питання, спонукає до дискусії. Її розглядаємо можливістю уточнити й увиразнити окремі аспекти дисертації.

1. В Анотації відображені основні аспекти дисертаційної праці, та є питання до формулювання методологічної основи, частиною якої названі об'єкти дослідження. Їх слід виокремити і дати пояснення щодо «сусідства» поряд із художніми творами монографії Євгена Луняка та дослідження Філіппа Делорма. Так само слід приділити окрему увагу науковим методам і підходам, використаним у перебігу дослідження. Щоправда, в анотаціях 1 і 3 розділів згадуються герменевтичний метод і постколоніальні студії відповідно. Але окреме прописування методології лише б підвищило якість цього обов'язкового елемента дисертації. Узагальнення, сформульовані в Анотації, стосуються лише романів Р. Дефорж, Ж. Доксуа, В.Чемериса, Б.Можоровської, тоді як про твори М.-К.Моншо і І. Малковича згадок немає. І як виявляється, ця тенденція характерна для всього тексту наукової праці: твір І. Малковича в ролі аргументації згадано нечасто, а М.-К.Моншо –лише раз (с. 101). Така нерівномірність залучення аналізованих творів знижує аргументаційну повноту дослідження і потребує пояснення, оскільки впливає на репрезентативність компаративного аналізу.

2. У досить розлогому першому розділі дисертантка розглядає теоретико-методологічні аспекти імагологічної інтерпретації. У тім числі зазначає такі елементи понятєво-категоріального апарату дослідження, як імагема та імаготема. Вважаю, що можна було не тільки розширити цей список «імагомотивом», «імаготипом», «етностереотипом», «іміджем», а й через відмінність між образом і іміджем як більш суб'єктивним, наповненим авторським змістом (за Р. Барнеттом), розглянути художні версії образу Анни Ярославни.

3. У другому розділі дисертації, по-перше, де згадується таке джерело, як «Хроніка Нестора перекладена на французьку», авторка, як на мою думку, надто категорична у твердженні, що «*як це прийнято у літописах, історії жінок Русі не висвітлювалися*» (с. 96). Як тоді бути з історією княгині Ольги, яка, по суті правила з 945 по 964 рр., і її помсти древлянам за вбитого чоловіка князя Ігоря, її візиту до Візантії, факту хрещення тощо.

По-друге, об'єктивно зауважуючи, що в радянський час інтерес до постаті Анни Ярославни в українській історіографії був незначним, дисертантка оминає зарубіжну україністику. Зокрема, історичний нарис Мирослава Небелюка «Анна Ярославна українська княжна на королівському

престолі Франції в XI сторіччі» 1952 року. В анонсі цієї книги зазначено, що твір «зроблений на основі доступних французьких джерел з виключною метою дати українській читацькій громаді головніші відомості про життя й особу визначної землячки, що тисячу років тому зв'язала історію українського народу з історією французів». Цей твір можна було б розглядати як частину наукового дискурсу питання рецепції образу Анни Ярославни.

По-третє, цікаво було б почути більш розгорнуту відповідь на питання про історичні конвергенції. Як відомо, образ історичного походження або реалонім у перебігу свого художнього побутування може піддаватися різним процесам – контамінації, компіляції, генеалогізації, зворотній проєкції і, звичайно, конвергенції. Чому авторка зосереджується лише на конвергенції, і які її вияви в історичних дослідженнях корелюють чи не корелюють із різними варіантами художнього прочитання образу Анни Ярославни?

4. У підрозділі 2.3. «Самоідентифікація Анни Ярославни» Ярина Григорівна зосереджується, по суті, на таких типах ідентичності, як динамічна соціальна («Анна Ярославна – королева Франції – королева-вдова – королева без королівства») й особистісна як екзистенційний вибір Анни між статусом і жіночим щастям. Яку роль у художньому моделюванні ідентичностей відіграє авторська наративна стратегія в проаналізованих творах?

5. Дуже насиченим цікавими спостереженнями і оригінальними висновками є третій розділ дисертації, присвячений поетиці образотворення. Авторка аргументує, що тіло, зовнішній і внутрішній «портрети», етнографічний дискурс, які є предметами її дослідження, дозволяють оприявити цілісний образ Анни Ярославни. У зв'язку з цим питання: якщо автори історичних праць, зокрема Є. Луняк, ставлять за мету деміфологізувати образ Анни Ярославни, то чи можна говорити про аналогічне завдання, реалізоване в художніх текстах? Чи маємо нову міфологію Анни Ярославни, адже в дисертації доводиться, що в проаналізованих літературних текстах образ набуває нових смислових нашарувань: від символу культурного посередництва до моделі жіночої присутності в історії, що переосмислюється крізь призму сучасних уявлень про суб'єктність і досвід «Іншого».

6. Щодо мовного оформлення дисертації, то вона читається легко, її авторка добре володіє науковим апаратом дослідження. Але є певні зауваження. Зокрема трапляються стилістичні неоковирності («Досліджено <…> в досліджуваних романах» (с. 4), «складові» (С. 5) замість складники, «вимір <…> складає значення» (с. 6), «зустрічаються теми» (с. 31), «дисертаційне дослідження» (с. 35), «наступні визначення» (с. 37), «терміна» замість терміну (с. 38), «феномена» замість феномену, «віднесення до <…> контексту» (с. 83), «домінуючі ідеології» (с. 89), «відносимо… твори» (с. 89), «образ… можна зустріти» (с. 89), «приходить до висновку» (с. 90), «напрямки» замість напрями (с. 90), «у фразі зустрічається вже наявна структура ідентичності» (с. 141), «їх погляд» замість їхній (с. 143), «проводить діалог» замість веде діалог (с. 143), «образ окутаний складним характером» (с. 198)), невдале використання термінів («інкарнувала елементи культури Русі до французького двору» (с. 94), «фактор» замість факта (с. 99)), кальки (типу

«точка зору», «так чи інак»), недоречні в науковому стилі риторичні запитання і фрази типу «ми знайдемо», «ми розглянемо», «згадаймо» тощо.

Непоодинокі ситуації, коли дисертантка не називає праці, авторів яких згадує чи наводить цитати тощо. А у списку використаних джерел не уніфіковано написання – з одним ініціалом чи двома, з повною назвою місця публікації; у 112 позиції не вказано ні автора, ні назви публікації. Рекомендуємо врахувати ці зауваження під час оформлення тексту дисертації до публікації як монографії. Те, що результати дослідження мають бути оприлюднено саме в такому форматі, сумніву немає.

7. Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Беззаперечним досягненням дисертації є її концептуальна цілісність і методологічна спрямованість, що дозволили репрезентувати образ Анни Ярославни як складний і динамічний культурний конструкт. Дослідження вирізняється чіткою науковою логікою, актуальністю проблематики, переконливістю висновків, високим рівнем узагальнення. Висловлені зауваження мають переважно дискусійний і уточнювальний характер і не знижують загальної високої оцінки дисертації.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну отриманих результатів, дисертаційну роботу Федорняк Ярини Григорівни на тему «Інтерпретація образу Анни Ярославни в сучасній французькій та українській літературах» слід вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівні, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у наказі Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її авторка Федорняк Ярина Григорівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Опонент:
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри світової літератури
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка Оксана ГАЛЬЧУК

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Код ЄДРПОУ 45307960
ВЛАСНИЙ ПІДПИС
Гальчук О.
ЗАСВІДЧУЮ
Гуров фах. В.К.